

Ünite 6: Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Siyasi Yapılanma (1920- 1923)

Meclisi Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine Geçiş

19 Ocak 1920'de İstanbul'da açılan ve Misak-ı Milli (28 Ocak 1920) gibi önemli bir belgenin kabulünü gerçekleştiren Meclis-i Mebusan'ın çalışma imkânı, İngilizler'in 16 Mart 1920 günü İstanbul'u fiilen işgal etmeleri, Meclisi basarak başta Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey olmak üzere bazı mebusları tutuklayarak tüm devlet kurumlarını denetim altına almak istemeleri nedeniyle ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 günü bir genelge yayınlayarak Ankara'da memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacağını duyurmuştur. Buna göre, milletvekili olmak isteyenlerin milletvekili seçim yasası hükümlerine bağlı olacaklarını, her sancaktan 5 milletvekili seçileceğini, milletvekillerinin ikinci seçmenler, sancak idare meclisleri, belediye meclisleri ve Müdafaa-i İdare Hukuk üyeleri tarafından seçileceklerini, her parti, zümre ve derneğin aday gösterebileceğini, dileyenlerin bağımsız aday olabileceklerini, seçimlerin gizli oy ve salt çoğunluk esasına göre yapılacağını ve seçimlerin en üst düzeyde kamu yöneticilerinin denetiminde gerçekleştirileceğini belirtti. Bunun üzerine başta padişah olmak üzere

İstanbul Hükümeti ve itilaf devletleri bu duruma karşı çıktı. Bir isyan olarak nitelendirilen bu tavra karşın itilaf devletlerince işgal altında bulunan bazı yerlerde seçimlerin yapılması engellendi. Çatalca, Gelibolu, Kırklareli ve Tekirdağ'da seçimler yapılamadı. Adana, İzmir, İzmit, Mersin ve İstanbul'un ise belirli bölgelerinde seçimler yapılabildi. Bütün bu engellemelere karşın 23 Nisan 1920 Cuma günü en yaşlı milletvekili olan Sinop Milletvekili Şerif Beyin konuşmasıyla meclis açıldı. Bir konuşma gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa hükümetin kurulmasının zorunlu olduğunu, geçici olarak bir hükümet başkanı seçmenin ve padişaha vekil atamanın doğru olmadığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç kabul edilemeyeceğini, yasama ve yürütme yetkilerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanması gerektiğini öngören bir teklif sundu. Bunun üzerine 3-4 Mayıs'ta seçimler yapılarak İcra Vekilleri Heyeti adı verilen ve 11 kişiden oluşan hükümetin üyeleri belirlendi. Meclis bakanının hükümete de başkanlık etmesi kararlaştırıldı. Meclis otoritesinin yurt düzeyinde kurulabilmesi için bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Seyyar Jandarma Birlikleri oluşturuldu. Anadolu Ajansı ve milliyetçi çizgide yayın yapan gazeteler desteklendi. Dağılmış ordunun yerine yeni bir ordu kuruldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme ve zaman zaman da yargı görevlerini üstlenerek güçler birliği ilkesini belirlemiştir. Anayasa niteliğini taşıyan ve kurulacak yeni devletin temel ilkelerini belirleyecek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edildi. 24 maddeden oluşan yeni anayasa siyasi yapı ve idare yapı olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Siyasi yapı bölümünde (1.-10. madde) egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu,

yürütme ve yasama gücünün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olduğu, Osmanlı İmparatorluğunun mutlak/monarşik yönetim anlayışı yerine demokrasiye dayalı millet egemenliğini esas alan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, Türkiye Devleti Hükümeti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşıyacağı anayasal hüküm haline getirildi. Siyasi yapı bölümünde ayrıca meclis üyelerinin vilayet halklarınca seçileceği, seçimlerin iki yılda bir yapılacağı, seçilen milletvekilinin seçildiği ili değil bütün milleti temsil edeceği, seçilen vekillerin kendi içlerinden birisini "İcra Vekilleri Reisi" olarak seçeceklerini, İcra Vekillerinin yetkilerinin bir yasa ile belirleneceğini, Meclis başkanının İcra Vekillerinin kararlarını onaylayacağı belirtiliyordu.

İdari yapı bölümünde (11.- 23. madde) ülke vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılıyor, vilayet ve nahiyelere muhtarlıklar veriliyordu. Valilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temsilcisi olarak vilayetlerde bulunacağı, kazaların valinin emri altındaki kaymakamlarca yönetileceği, nahiyeleri ise nahiye müdürlerinin yöneteceği ifade ediliyor, Nahiye müdürlerinin Nahiye Şurası tarafından, Nahiye şuralarının ise doğrudan doğruya halk tarafından seçileceği belirtiliyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en belirgin özelliklerinden birisi "ihtilalci" olmasıdır. Zira meclisin üstünde bir güç olmadığı düşüncesi ile 20 Ocak 1921 tarihinde çıkarılan Anayasada egemenliği kayıtsız şartsız millete veren hükmü benimseyerek Hilafetle Saltanatı birbirinden ayırıp altı yüz yıllık Osmanlı Saltanatını 1 Kasım 1922 de kaldırarak bu özelliğini açıkça göstermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine Türk ve Müslüman olmayanlar dışında kimse katılmamıştır. Bu nedenle gerek oluşum biçimi gerekse amaçları bakımından tam bir Milli Meclistir. 1. Meclis 1 Nisan 1923 tarihinde yeniden seçimlerin yapılması kararının alınmasına elek çalışmalarını sürdürmüştür

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Oluşan Gruplar

a-Yeşil Ordu: Geleceğin şarkta olduğunu düşünen ve Anadolu'da Rusya'nın yardımıyla bir devrim yapmayı tasarlayanlar Meclis kurulduktan sonra Yeşil Ordu adını almışlardır. Öncüleri arasında Hakkı Behiç Bey bulunmaktaydı. Mecliste on dört vekili bulunan bir örgüt olarak kuruluşlarına dair resmi belgeyi hükümete sunmadıkları için gizli bir örgüt olarak nitelendirilmişlerdir. İslamcı sosyalizmi savunan bu cemiyetin Ethem Bey (Çerkez Ethem) ile ilişki kurması Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmayarak faaliyetlerini durdurması istenmiştir. 14 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı meclis konuşmasının ardından ayrılık yaşayan sol kesimin bu durumundan Yeşil Ordu'da etkilenmiştir. Üyelerinin bir kısmı Sovyet Devrimi'ne benzer bir devrim modeli getirmeye çalışmış, bir kısmı a ulusal-halkçı bir düzen kurma modeli oluşturmaya yönelmiştir. 1920 Eylülüne gelindiğinde Yeşil Ordu Cemiyeti tamamen dağılmıştır. Üyelerinin büyük bir kısmı hükümetçe kurulan Cumhuriyet Komünist Fırkası'na geçmiştir. Cemiyetin sol kanadını oluşturan Nazım Bey ise Yeşil Ordu'nun dönüşümüne karşı çıkarak Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na dönüştüğünü belirlemiştir.

b-Halk Zümresi: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasının ardından bir grup milletvekili Rusya'da olduğu gibi Anadolu'da da bir Bolşevik Devrim gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydılar. Mustafa Kemal Paşa'nın Sosyalizme karşı ancak halkçılık yanlısı

olması bu milletvekillerinin halkçılık düşüncesi çerçevesinde örgütlenmelerini gündeme getirdi. 60-70 kişiden oluşan bir grup milletvekili Halk Zümresi adıyla orta çıktı (Eylül 1920). Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Muhittin Baha, Dr. Adnan Bey gibi isimler bu hareketin içerisinde yer aldılar. 8 Eylül 1920’de bir de program yayınlayan bu hareketin amacı; ülkede kayıtsız şartsız halkı egemen kılmak, çağın koşullarına ve halkın ihtiyaçlarına göre gerekli yenilikleri yapmak ve gerekli kurumları oluşturmaktır. Halk Zümresi İttihatçı-İslamcı-Sosyalist görüşleri birleştirmeye çalışan siyasi bir oluşum olarak görülüyordu,

c-İslahat Grubu: Egemenliğin kayıtsız şartsız millete verilmesini, halkın kendi işlerini doğrudan doğruya kendisinin yürütmesini amaçlamıştır. Eğitim alanında büyük reformlar amaçlayan bu grubun programında, en kısa sürede ulusun bütün bireylerini okur-yazar duruma getirmek, her ilde öğretmen okulu açmak, öncelikli olarak köylere öğretmen göndermek, kızların eğitimine İslam gelenekleri çerçevesinde erkekler kadar önem vermek yer almaktaydı

d-İstiklal grubu: Mecliste Mustafa Kemal Paşa’ya hayranlık duyan, ileri görüşlü 30-40 kadar milletvekili bir araya gelerek İstiklal Grubu’nu kurdular. Bunlar mecliste

Terakkiperver-Milliyetperver akımı temsil edeceklerini açıkladılar.

e-Tesanüd Grubu: Mazhar Müfid, Ferid, İsmail Suphi, Muştala, Rasim, Yusuf, Dr. Suat, Tahsin, Şevket, Abdulkadir Kemali, Yusuf Ziya beylerin İdare Heyeti’ni oluşturduğu Tesanüd Grubu, “mutedil milliyetperver” milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Amaçları milletvekilleri arasında dayanışmayı sağlamaktır. Mecliste en örgütlü grup olarak partileşmeyi düşünmemiş ve program yayınlamamışlardır.

Müdafaa-i Hukuk Grupları

a-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları (Birinci Grup): Mustafa Kemal Paşa’nın hazırlamış olduğu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun meclis tarafından kabul edilmesinin ardından, meclisteki hizipleşmeler daha da çoğalmaya başladı. Bu durum yasama, yürütme ve zaman zaman da yargı görevini üstlenen TBMM’nin çalışma düzenini olumsuz yönde etkiledi. Meclis çalışmalarının daha düzenli bir biçimde işleyiş göstermesi için bazı milletvekilleri yeni bir grup kurmak istediler. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa meclisin temelini oluşturan ve tüm yurt düzeyine yayılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin meclis başkanlığı ile ilişkilerini daha düzenli bir hale getirmelerini istedi. Mecliste inkılapçılık zihniyetine sahip vekiller ile görüştüktan sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında mecliste büyük bir grup kurma kararı aldı. 10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kuruldu. Mustafa Kemal Paşa grubun başkanlığına seçildi. Grubun 2 maddeden oluşan bir programı vardı. Buna göre grubun amacı Misak-ı Milli esasları içinde vatanın tamamını ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barışı elde etmek ve bu amacı gerçekleştirmeye çalışmakla birlikte devlet ve millet teşkilatını Teşkilat-ı Esasiye Kanunu dairesinde bölüm bölüm tespit etmek ve hazırlamaya çalışmaktır. Grubun kuruluşunun ardından bazı isimlerin grubun dışında tutulması tepkilere yol açmıştı. Mecliste adeta bir siyasi parti işlevi gören “Birinci Grup” 1923 seçimlerinin ardından siyasi parti biçimine dönüştü ve Halk Fırkası olarak çağdaş

Türkiye'nin oluşumuna damgasını vurdu.

b-İkinci Grup: TBMM'de Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurulduktan sonra meclisteki vekiller üç gruba bölündüler. Hükümete yakınlıklarıyla tanınanlar sağ tarafta, muhalif olanlar sol tarafta ve tarafsız gözükkenler ise ortada konumlanmaya başladılar. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde yer almayan kimi milletvekilleri bir araya gelerek 1921 yılı sonları ve 1922 yılı başlarında yeni bir grup oluşturmaya çalıştılar. Böylece mecliste bir muhalefet grubu oluşmuş oldu. Kendilerine İkinci Grup adını takan bu yapılanma üyeleri arasında tutarlı bir görüş birliği oluşturamadı. Bununla birlikte ülkenin yenileşmesi ve dirilmesi için kendi içinden ayırdığı milletvekillerinden oluşan bir özel komisyon kurarak programını hazırlamıştır. İkinci Grup, 1923 seçimlerinde kendi iradesiyle katılmamış, bunun sonucu olarak da siyasi yaşamdan silinip gitmiştir.

Cumhuriyet'in İlanına Kadar Türkiye'de Kurulan Siyasi Partiler

Osmanlı Devleti'nde siyasi partili hayat 23 Temmuz 1908'de Meşrutî sisteme yeniden geçildikten sonra başladı. 14 Eylül 1908'de kurulan Osmanlı Abrar Fırkası, Türk tarihinde parti adıyla kurulan ilk siyasi parti oldu. 1908-1918 yılları arasında çeşitli siyasi partiler kurulduysa da döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi oldu. Mondros Mütarekesinden sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi yeniden siyaset sahnesine dönerek ülke yönetiminde etkin olmaya başladı. Ülkenin işgaline karşı etkili bir direniş gösterememesi ülkede Müdafaa-i Hukuk hareketi denilen yeni bir hareket doğurdu. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Müdafaa-i Hukuk hareketi Sivas Kongresi sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi. Atatürk'ün liderliğini yaptığı bu cemiyet, Türkiye halkının Misak-ı Milli ile saptanan sınırlar içinde bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilmesini sağlamak için Milli Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. Bunun için Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM'ni kurarak yeni bir devletin temelini attı. Mecliste kısa süreli partiler kuruldu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı milletvekillerinden oluşan bu mecliste zaman içinde çeşitli hizipler oluştu. 1 Nisan 1923'te TBMM seçimlerin yenilenmesi kararı alınca Atatürk 8 Nisan 1923'te bir seçim bildirisi yayınladı. Bu bildiride lideri olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu Halk fırkasına dönüştüreceğini belirtti. 9 Eylül 1923 tarihinde ise Halk Fırkası kuruldu.

a-Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası: 7 Aralık 1920'de Tokat milletvekili Nazım Bey, Bursa milletvekili Şeyh Servet Bey, Afyon milletvekili Mehmet Bey, baytar binbaşı Hacıoğlu Salih Bey ve Ziyinetullah Nuşirevan Bey tarafından emeği temel ilke olarak kurulmuştur. Emek gazetesi çıkarılarak Yeşil Ordu'nun tabanını kendi yanlarına çekmek adına Yeşil Ordunun kurdukları partiye dönüştüğü propagandasını yaydılar. Memurlardan bu partiye girenlerin görevini son verildi. Maarif Vekili, maarif müdürlerine bir genelge göndererek maarif mensuplarının partiye girmesine izin verilmemesini istedi. Parti, saltanatın babadan oğula geçmesine, dini esaslara dayanan tasarruf hakkına karşı çıkınca İslamcı milletvekillerinin ve halkın tepkisini çekmeye başladı. Çerkez Ethem isyanını destekledikleri gerekçesiyle bazı parti üyeleri tutuklandı. Çerkez Ethem ayaklanması

sonrası parti üzerindeki baskılar artınca parti yöneticileri 1 Şubat 1921 tarihinde itibaren çalışmalarının durdurulduğuna dair bir bildiri yayınladılar. Hükümet başkanı olan Rauf Bey 21 Temmuz'dan itibaren sosyalistlerin çalışmalarını yasakladı. 2 Ekim 1922'de ise İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Türkiye Halk İştirakiyun Partisi tümüyle kapatıldı.

b-Türkiye Komünist Fırkası: Rusya'da Bolşevik İhtilali sonrası Sosyalist temellere dayanan yeni bir düzen kurulmuştu. İki ülke arasında kurulan iyi ilişkiler sosyalist düşüncenin Anadolu'da yayılmasına yol açtı. 1920 sonbaharında Anadolu'da göz ardı edilemeyecek kadar gelişmiş bir Bolşevik kitle oluşmuştu. Hükümet bu kitleyi denetimi altına almak istedi.

Zira bu sırada bazıları komünist bir parti kurarak Anadolu'da sosyalist bir düzene geçmenin mücadelesini veriyorlardı. Oysa millet., meclis ve hükümet böyle bir düzen yanlısı olarak gözüküyordu. Hükümet, dış etkilerle ülkenin içimi yerlerinde görülen sosyalist hareketleri önlemek, hükümete muhalif güçleri denetim altına almak, emperyalist düşmana karşı yapılacak savaşta Sovyetlerin yardımını arttırabilmek adına 18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Partisi kuruldu. Kurtuluş Savaşı'nın askeri kadrosunda bulunan Fevzi Paşa Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rafet Bey ve İsmet Bey'de partiye dahil olmuşlardı. Türkiye Komünist Partisi, Anadolu'nun ve Türk milletinin koşulları farklı olduğu için Türkiye'ye özgü yukarıdan gelen kanlı olmayan bir komünizmi benimsemiştir. Parti, Hakimiye-i Milliye ve Anadolu'da Yeni Gün gazetelerince desteklenmiştir. Pati 1921 yılı ortalarında kapatılmıştır.

c-Cumhuriyet Halk Fırkası: Savaş sırasında TBMM'de oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Grubu, Mudanya Mütarekesi'nden sonra işlevini tamamlamıştı. Bunun bir siyasi partiye dönüştürülme zamanı gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922'de Halk Partisi adından bir parti kuracağını açıkladı. Atatürk'ün buradaki amacı; Kurtuluş Savaşı başarısının yapılacak inkılaplarla tamamlamak, inkılapları bir programa dayandırmak, bu programa halkı da katmak ve partiyi halkçılık esasına göre yapılandırmaktı. Yaptığı yurt gezileri sonrası hükümete düşüncelerini aktaran Atatürk, seçimlerin yenilenmesi fikrini hükümet üyelerine ifade etti. Bunun üzerine 1 Nisan 1923 tarihinde verilen bir önerge ile seçimlerin yenilenmesi kararlaştırıldı. Seçimler tamamlandıktan sonra 9 Eylül 1923'te parti kuruldu. 11 Eylül 1923'te toplanan Halk Partisi üyeleri Mustafa Kemal Paşa'yı parti başkanlığına, Başvekil Ali Fethi Bey'i Parti Grup Başkanlığına, Recep Bey'i de Genel Sekreterliğe seçti. 29 Ekim 1923'te

Cumhuriyet ilan edilince Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı olarak fiilen parti başkanlığını sürdürmeyi uygun görmedi ve 19 Kasım 1923'te İsmet Paşa'yı Parti Başkan vekilliğine atadı. İsmet Paşa 20 Kasım günü yayınladığı bir bildiri ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin şubelerini Halk Partisi'ne bağladı. Bu sayede parti yurdun dört bir yerine kısa sürede yayıldı. 10 Kasım 1924'te alınan bir kararla partinin başına Cumhuriyet ifadesi eklendi. Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılması sonrası gelişmeler parti üyeleri arasında parçalanmalara yol açtı. Bazı parti üyeleri partiden ayrılarak yeni bir parti kurdular. Cumhuriyet Halk Partisi 1927 yılına kadar tek parti olarak çalışmalarını ilk tüzük doğrultusunda sürdürdü. 15-20 Ekim 1927'de yapılan ikinci

kongresinde parti tüzüğünü daha da geliştirdi. 1927 yılındaki kongrede parti Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerini benimsemiştir. 1930'da partide yaşanan ayrışmalar sonucu bir grup üye ayrılarak Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurmuştur. Bu parti uzun ömürlü olmamış ve ortadan kalkmıştır. 1930 sonrasında partinin programına Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri de eklenmiştir. 9 Mayıs 1935 yılındaki kurultay sonrası fırka ibaresi parti ibaresi ile değiştirilmiştir. Aynı kurultayda partinin benimsediği ilkeler Kemalizm olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu ilkeler 5 Şubat 1937'de Anayasa'ya eklenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi 1950 yılına kadar iktidar partisi olarak görev yapmıştır. Kuruluşundan başlayıp 10 Kasım 1938'e kadar parti genel başkanlığını Mustafa Kemal Atatürk yapmıştır. Vefatının ardından bu görevi İsmet İnönü sürdürmüştür.

